

AZ AMERIKAI KÖLTÉSNET FEJLŐDÉSE.

WALT WHITMAN.

(»Leaves off Grass.« »Passage to India.« »Democratic Vistas.« Washington.
D. C. 1871.)

Azon kritikai iskola, mely újabb időben megkísérté összekötni az irodalom és művészet történetét a társadalom szélesebb történetével, a művelődés általános mozzanataival, a kor eszméivel, a nemzeti élet és érzés formáival, s a mely nyomatékosan a jelen század kritikai iskolájának nevezhető: még eddig nem próbálta meg módszerének és elveinek alkalmazását Amerikának irodalmára és művészetére. Egy pillanatra az ember hajlandó csodálkozva kutatni ezen látszólagos elhanyagolás oka után. Az új világ — gondolhatnók — új tárgyaival, melyeket az érzékeknek nyújt, új eszméivel és szenvedélyeivel, új társadalmi irányzataival és szokásaival, bizonyára kell hogy életet adott légyen sajtáságos újdonságban önmagának megfelelő irodalmi és művészeti formáknak, a melyek jelentékenyen különböznek az ó-világból s az ó-világi szivekből származottaktól. Egy az európaítól annyira különböző erkölcsi talajnak és erkölcsi égaljnak bizonyára egy egészen más faunát és florát kellett termelnie, mint az európai; egy olyan faunát és florát, melynek osztályzása megakasztja az irodalmi természetrajz íróit, s melynek különöségeit csak azon sajtáságos feltételek által lesznek képesek kimagyarázni, melyek alatt a faj kifejlett és létez az új világban. Ép úgy lehet rá számítani, hogy új neveket követelő költemények és festmények találtassanak ott, mint a hogy sehol másutt nem létező új lények taláttatnak, mint a hickory és a hemlock, a mocking-bird és a katydid. Az ember így okoskodik az első pillanatban, és csodálkozik. A tény az, hogy mig a physical állapotok, kifejlesztve az élet bizonyos for-

máit és elnyomva másokat, korlát vagy akadály nélkül működtek, és feltárultak sajátos eredményeikben a természet egyszerűségével és biztosságával; az állandó erkölcsi hatalmak ezen fejlődésükben más, ideiglenes vagy helyi, de egyidőre magasabb tekintélyvel találkoztak, mely kerítést vont Amerikának irodalma és művészete köré, elzárván az európai műveltség, finomság és arisztokratikus gyöngédség egy kis paradicsomát a yankee demokraczia üvöltő vadonától, s elszigetelvén azt a föld éltető lehelletétől és érintésétől, a szabadon fúvó szelektől, a még ember által nem tapodott helyektől, a folyamok és tengerek tündöklésétől és nagyságától, a népnek erejétől és gomolygó sokaságától. Egész a legújabb időkig az új világnak idegen földből átplántált növése az amerikai irodalomban csak exotikumokat hozott létre, a melyek tartózkodó félénkek vagy túl-kapók voltak. Mi tudtuk ezt, s egy amerikai költőben olyan valakit vártunk, ki énekelni fogja számunkra, gyöngéden és nem magas hangból, a kedves dalokat, a melyeket már ismerünk. Longfellow dala édes és jellemző volt, de leszámítva nála az ódonnak lelkesült élvezetét — valamely rajnai vár-romnak, a kehelynek, a melyből rég porladó lovagok ittak, egy régi fegyverzetnek, bárminek egy szóval a mi középkori, ezt leszámítva, mondjuk, Longfellow közülünk való, európai. »Evangeline« egy európai idyll az amerikai életből, Herman és Dorothea, a kik Acadieba kiköltöztek. »Hiawathát« épúgy megálmodhatta volna Kensingtonban egy londoni író, ki nek kecsesen eszményítő képzelő-tehetsége van, s a ki elfogulatlan és gyöngéd rokonszenvvel tanulmányozta az indiánok jellemének és szokásainak jobbik oldalát. Longfellow, bizonyos magasabb és önmagával elégtűlt finomság álláspontjáról, szeretetreméltólag kötekedhetett honfitársaival, a kik zajongva és lármázva követeltek egy olyan nemzeti művészetet és irodalmat, mely megfeleljen a köztársaság nagy arányainak és szabadságának. »Egy nemzeti dráma kell nekünk — kiált fel Hathaway a Kavanaghban — a melyben elég gazdag tér legyen adva a mi óriás eszméinknek, s népünk példátlan tevékenységének és előhaladásának. Nemzeti irodalom kell nekünk, bozontos és környiretlen, a mely megrázkódtassa a földet, mint mikor egy sereg szilaj bölény menydörögve keresztül rohan a réteken.« S Mr. Churchill kifejti, hogy a mi legjobb az irodalomban, az nem

nemzeti, hanem általános, s a finomodásnak és műveltségnek gyümölcse.

Longfellownak honfitársa Irving bátran elsétálhatott volna karonfogva Addisonnal, s Addisonnak nem lett volna oka félni, hogy valami tengerentúli orrhang sértse, társának kiejtésében. Irving, ha általában elárulja eredetét, többé-kevésbé olyan módon teszi azt, mint Longfellow: az ő gyöngéd, önelégült elmerülése által a tiszteletreméltóban, mely az angol társadalomban és szokásokban van meg; nyugodt gyönyörködése által az angol polgárosodást áthatott tradíciókban, az alig érzett, mégis befolyása által mindenütt ott levő jelenlétében egy szép és nagy multnak, s a láthatatlan, de jótékony associatiók társaságának. Bryantban Európa jobban a háttérben van; a mezőségek s a roppant őserdők foglalják el a vásznon a nagy tért, de ezekben is főként azért talál gyönyört, mivel nem ott született, befolyásuk alatt. A hegyek nem az ő keresztszülői; nincs meg az az öntudatlanság közte és azok közt, mely a vérrokonság jele, sem a néma hallgatagság, mely teljes közösséget mutat. Azonkívül az amerikai férfiak és nők élete csaknem egészen hiányzik Bryant költészetéből. Az eszményített veres ember ott van, mint érdekes és festői személy; de a yankee oly prózai előtte, mint számolókönyve. Az amerikai nép bizonyára nem vált a képzeletet felkeltő érdekessé Bryant lelkében.

Hogy ama történeti felfogású kritikai iskola nem foglalkozott az amerikai irodalommal, így azon alig lehet csodálkozni. Egyetlen fejezet is azon irodalomról, egész a legújabb időkig, nem bírálat, hanem jóslat fogott volna lenni. Épen ezen tény volt az, hiányzása a nemzeti irodalomnak, melyet a történeti iskolának meg kellett fejtenie. S e megfejtésre elég világos és elegendő okok hozathattak és hoztak is fel. Szigorúan puritán eredete az amerikaiaknak; a rájuk néző feladat, hogy az ország physical erőit meghódítsák s azokat az ember szolgálatára kényszerítsék; az egész társadalomnak egy mindent elnyelő industriával való elfoglaltatottsága; Európának közelsége, mely lehetővé tette az amerikaiakra nézve, hogy elhanyagolják a tudományok, művészet és irodalom művelését, a nélkül hogy barbarismusba sülyedjenek; ezeket az okokat számlálja elő de Tocqueville, mint a melyek mind együtt befolytak arra nézve, hogy az amerikaiak lelkét

tisztán gyakorlati célokra függeszszék. »Én úgy tekintem az egyesült államok népét, mint azon részét az angol népnek, mely meg van bízva azzal, hogy az új világ lakatlan vadonjait felkutassa. A míg a nemzet többi része, több szabad ideje lévén hozzá s kevésbé lévén zaklatva az élet mindennapi küzdő munkája által erejét a gondolatnak szentelheti, s szélesítheti a szellem birodalmát minden irányban.« Ezenkívül, mielőtt egy nemzet költőivé lehet önmagára nézve, öntudatosan vagy öntudatlanul, előbb külön határozott jellemének kell lennie s mind a nemzeti, mind az egyéni jellem kifejlődése hosszú idő munkája minden esetben és sokkal hosszabbé, mint rendszeren, midőn a különböző jellem elemeknek a rendszernél nagyobb változatossága vár az összeolvastásra és összhangzatba hozatalra.

E m e r s o nban tűnt fel előttünk talán legelőször a földnek eredeti terméke. Idegen nedv ízét éreztük benne, s más nap és más szelek érlelését ismerők fel. Ő arról szólt, a mi régi és általános, de egy modern embernek és saját nemzetének módja szerint. Görög feje nyugtalanul forgott igazi yankee vállain, s a midőn Plátóról beszélt, olyan eltérő atticai dialectussal tette azt, mely Bostoné vála. L o w e l lnek, ki időnként teljesen feudális és európai, szintén van néha bizonyos tengerentúli színe és hangja, korábbi költeményeinek komoly, de valamintire határozatlan spiritualismusában, lelkesedésében bizonyos kedves és homályos általános eszmék iránt, s még szerencsésebben a férfúság demokratikus típusának felfogásában, mely néhány későbbi költeményében látszik meg. De egészben véve Lowell munkái nem tükrözik vissza a nemzet életét, gondolatait és szenvedélyeit. Azok, hogy úgy szóljunk, egy angol költőnek művei, ki az egyesült államok honosított polgárává lőn, ki bámulja Amerika intézményeit és van hite annak eszméiben: de a ki nem tudja levetni hódolatát a régi ország és annak hagyományai iránt.

Végre előlép egy ember, nem hasonlítva előzőinek egyikéhez sem, nevezve magát és neveztetve a kürtölő kritikusok egész kara által, Amerika B á r djának, a demokrácia B á r djának. Csak egy órai ismerkedés után is Walt Whitmannal és az ő »Fű levelek« című munkájával, nem lehet kétségbe vonni, hogy benne egy olyan emberrel találkozunk, ki nem a régi világ agyagjából van alkotva, nem a régi világ mintájába öntve, s kinek számára

a régi világ megállapított kifejezései közt alig találunk nevet. Onérzetének mutatásában van bizonyos neme a hatalmas fel sem vevésnek, mely nála nem affectált; nem félénken kandikál ki művei mögül, hogy tetszésünk után kacérkodják, hanem mintegy ezt látszik mondani: »Fogadjatok el, vagy utasítsatok vissza; itt vagyok, szilárd és nem jelentéktelen ténye a mindenségnek.« Megzavarja osztályozásainkat; vonz bennünket vagy visszataszít, felkölti kíváncsiságunkat, csodálkozásunkat, bámulásunkat, szeretetünket; vagy pedig legerősebb ellenszenvünket. Mindent tesz, csak közönyösen nem hágy. Akárhogy érezzünk iránta, kicsinylenünk őt nem lehet. Ő olyan, mint egy hangos felszólítás és kihívás. Követeli, hogy megértsék és elfogadják, vagy pedig elvessék. Mellőzni nem lehet. Az angol olvasók előtt Whitman több essay, s úgy kedvező, mint kedvezőtlen bírálatok után ismeretes. * Itészei legnagyobb részben figyelmüket inkább csak az ember személyiségére terjesztették ki; leginkább úgy tanulmányozták, mint egy elszigetelt tüneményt, elszakítva a körülvevő társadalomtól, a környezettől, a milieutól, mely egy ilyen tüneményt lehetővé tön. Általánosságban elmondták, hogy Whitman a művészetben képviselője az amerikai demokraciának, de ennek a jetentését aztán nem vizsgálták a részletekben. Célja ez ismertetésnek, kifejtteni néhány jellemvonását a demokraciai művészetnek, s vizsgálni, hogy minő módon nyilatkoznak azok Whitman munkáiban.

Egy pár szó magyarázatot előre kell bocsátanunk. Egy nemzetnek representans férfja nem mindig kegyence is a nemzetnek. A héber spiritualismus, a zsidó fajnak legmélyebb ösztönei s az általuk elérhető legmagasabb erkölcsi tökély, profétáik kiáltásaiban és tanításaiban van kifejezve, mégis a proféták néha a pusztaságban voltak kiáltó szó, s a nép idegen isteneket imádott. Az amerikai demokracia még csak félig kész mű. Intézményeinek ráamazata megvan, de egy demokratikus társada-

* Nálunk a Vasárnapi Ujság (1874. 24. sz.) közölte arczképét, életrajz kíséretében, e sorok írójától; s azóta a Budapesti Szemle 37-ik számában (1879) jelent meg róla egy hosszabb, angoltól fordított tanulmány I. S. aláírással), mely a Whitman-ellenes irodalmi iskola nézetének kifejezője, s elég sajtóságos találkozásnál fogva, részben ezen tanulmány e redetije elleni polemia.

lom akarata, öntudata, megért kíváncsi még az alakulás folyamataiban vannak. Ha Whitman műveiről úgy szólunk, mint az amerikai demokrácia költészetéről, abban még nincs az benne, hogy az ő kötetei a legkapósabbak New-York vagy Boston könyvtáraiban. Az, a mit értünk, csak ennyi, hogy ezek azok a költemények, a melyek természetesen megszületnek, midőn egy nagy teremtő képzelő tehetség szemtől-szemben találja magát egy félig megalakult nagy demokratikus világgal, a minő az egyesült államok társadalmi mai napiglan. Műveinek többszörös kiadásai bizonyítják, hogy Whitmannak sok olvasója van. De legyenek olvasói most, vagy kelljen azokra várnia évekig még a jövőben: az igaz marad, hogy ő az első képviselője a demokrata művészetnek az amerikai kontinensen. Ugyanakkor, mindenekelőtt, élő egyén, s nem szükséges, hogy minden áron mint csupán hivatalos képviselője jelenjék meg akárminek. Őtet nem lehet egy határozott formulában felfogni. Semminemű róla vett szempont nem adhatja vissza képét az ő férfiúsága lényegének, mely összehúzódik és kiterjeszkedik, s csupa élet és fogékonyság mindenestől. Mindamellet az ilyen szempontoknak is megvan értékük az irodalom tanulmányozásában, mint a hypothesiseknek a természet-tudományokban, ha másért nem, legalább a tények egymásmellé helyezésiért. Igaz, megvan azon tendenciájuk, hogy a kritikát szárazzá és doctrinaireré tegyék; s épen azért a kritikusnak mindig készen kell lennie, hogy az emberről alkotott saját teoriájából kimeneküljön, s lehetőleg érintkezésbe jőjjön az emberrel magával. Kétségkívül mindenki bizonyos szabályos körben mozog, s minden eltérés csak látszólagos; de, hogy melyik a szabatos kör, annak kimondásában óvatosnak kell lennünk. Ugyanakkor jogosan tehetünk hozzávetéseket, a miként Kepler tett, csak hogy készen legyünk, Keplerrel változtatni hozzávetéseinket, a mint az észlelt tünemények egzisztenciái követelik.

Egy tekintet az arisztokratikus korszak művészetére, az ellentét által igen sokat megmond abból, a mit a demokrácia alatt várhatunk. S mindenekelőtt az a nagy fontosság tűnik fel előttünk, melyet az arisztokratikus korszak művészei a formára fektetnek. Az irodalom méltósága ép úgy, mint az udvaré, a modernak bizonyos szabályozott illendősége által tartatik fenn.

Eszmék és érzelmek nem fogadtatnak el, ha csak az udvari öltöny nincs rajtuk. Szabatos törvények állapíttatnak meg, alkalmazva a drámára, az ódára, az eposra, a festészetre, a szobrászatra, az építészetre, a zenére és azok megtartása követeltetik. Ezek hagyományos tekintélyre jutnak, egy-egy olyan művészileg nagy korszak példája, mint a minő volt p. o. XIV. Lajosé véglegessé és döntővé levén a következő nemzedékekre nézve. »A stíl csaknem akkora fontosságúnak tartatik, mint a gondolat. A lélek-állapot mindig méltóságos, ritkán fölöttébb lelkesült, s az írók nagyobb gondot fordítanak termékeik tökéletesítésére, mint azok számának sokasítására.«* A veszély, a melynek az arisztokratikus irodalom ezáltal ki van téve, az, hogy a benső tartalom vagy lényeg szinte elenyész, s csak az üres, kidolgozott, mesterséges forma, a tarka fölszín, a mely alatt semmi sincs, ez ami megmarad. Ez az állapot tényleg létezett Olasz, Spanyol- és Franciaország s Anglia irodalmaiban különböző időkben, a midőn az irodalomnak ezen tarka köntöse csak az udvaroncok, egy-két eszes író, s mindkét nemből való különböző nemes és finom személyek elmésségeinek felöltöztetésére és terjesztésére szolgált, s midőn a reflexio és a képzelődés mintegy kiragadtattak az irodalomból.

Ezen kívül az arisztokráciának irodalmát jellemzi a törekvés a választékosság után, a kizárólagos szellem, s az általa ki-rekesztett dolgok nagy száma. Ez az eset különösen az olyan udvari művészetnél, melynek valamely nagy monarchia a központja a honnat lelkesülést vesz. Ott folyvást attól remégnék, nehogy köznapiakká legyenek. Bizonyos szavak nem használhatók a költészetben; azok aljasak vagy méltóság nélküliek, s az általuk jelentett dolgokat elegáns körülírással kell kifejezni. Az egyenes-szólás és élénkség feláldoztatnak az illemnek. A szavak társulás által nyert értelme ép oly fontosnak tartatik s ép annyi figyelemben részesül, mint azok közvetlen jelentése, azok benső ereje és személyes jelleme. A nyelvben is, valamint az életben, hogy úgy szóljunk, van egy külön arisztokrácia és köznép; szavak, egy egész örökségével a méltóságnak; szók, melyek mintegy megnemesedtek; és azután csöcseléke a szavaknak, kizárva a tisztelet és jó társaságok köréből.

* De Tocqueville.

De ezen választékosság utáni törekvés a beszéd formáiban még a legkevésbé fontos nyilatkozata az arisztokratikus művészet kizáró szellemének. Határozottan a sokkal nagyobb számról a férfiaknak és nőknek, társadalmi osztályoknak, életmódoknak, gondolat- és érzésformáknak még csak fel sem teszik, hogy bármi módon is alkalmasak volnának a művészetben a valódi-
lag szépnak és komolynak előállítására. A közönséges nép nem mutatja magát tömegben, kivéven midőn türelmes nyáj gyanánt követheti urát, vagy tehetetlen és vakmerő lázadásban felkél az úr vezérsége ellen. Egyénileg ők soha sem egyenlő érdekeltség tárgyai a magasabb világi állású személyekkel. Maga Shakespeare alig tudott találni az alacsonyabb életsorsban más erényeket, mint a humoros becsületességét és a ragaszkodó hűségét. Robin Hood, a népszerű hős, nem lehetett volna egészen hősie, ha nem nemes származású és Huntingdon Earljének nem mondja a hir. Egy arisztokratikus korszak hanyatlásakor, igaz, megtörténhetik, hogy drámai tanulmányok születnek az egyéni jellemről s a paraszt vagy kézműves életéből, bizonyos magasabb szempontból. A jóakarát és kegyesség irodalma ez, mely lehajlik, hogy az emberek istenadta testét és lelkét közelebről szemlélje. S vannak költemények és regények, festmények és szobrok, melyek hizelegnek e szelid jóakarátérzelmének. Képek mint Faedéi, melyekben valamely öreg szegény paraszt, valamely erőteljes szántója a földnek, vagy kóbor szeldelője tengereknek, valamely sok gyerekre nehéz munkával kereső apa mintegy felhívólag mondja: »Ezen szeretetnél fogva, a melylyel jobbaim leereszkedését méltánylom; ezen — kétségkívül emberi — megindulásnál fogva, mely most rajtam tükröződik: valljátok meg hát, nem vagyok-e én ember és testvér? — ilyenforma képek készülnek, és szívesen megveszik azokat szeretetreméltó egyének a felsőbb osztályokból, kik hajlandók becsülni a szép tulajdonokat, melyek a szegényebbek életében is megvannak. De midőn az arisztokratikus korszak teljes erejében van, különösen az udvari művészet és irodalomban, ezen leereszkedő tanulmányok, — nem minden szeretet és őszinteség nélkül készítve, — ismeretlenek. Ott, mintha az egész világ csupa született és annak nevelt nemesekből állana. A mezei életre, ha vetnek is egy tekintet, az legfőlebb azért a kis szórakoztatásért történik, a melyet

az az előkelők képzeletének nyujt, kik a nagyságot már megunták. Divatos lehet játszani a pásztori étellel egy ideig, ha a pásztoroknak és pásztor nőknek szabad kecses, classikus neveket választaniok; ha a pásztorbotok szépen faragottak és az izstronga kötelességei nem nagyon nehezek; ha Phyllisnek csinos lábikrái vannak, lábán a legújabb divatú cipőkkel, s ha Korydon keserű sonettekben vagy ritornellekben öntheti ki panaszát a kegyetlen szép ellen.

Azonban a középosztály, az u. n. bourgeoisie jelentékenyen szerepel egy osztályában a költészetnek, a vígjátékban. Molière ugyan, az udvari szokások szigorúbb uralma alatt élve, szinte kegyet vesztett a miért egy olyan alacsony származású lényt vett fel darabjába, mint a kitűnő M. Jourdain. Azonban a mi (II.) Károly korabeli nemességünk előtt a humornak minő gazdag, kifogyhatatlanul mulattató, habár a tárgyban kissé egyhangú anyagját szolgáltatta az előkelő és a pénzes osztályok közötti viszony! A bourgeois majmolván az udvaroncot, a lord bolondot csinálván a kalmárból, a míg ugyancsak ő udvarol a kalmár feleségének vagy leányának — a különböző változatok ezen egyszerű théma fölött minő csillapithatlan nevetést idéztek elő a Restauratio korabeli színházak páholyaiban! Van valami szinte megindító ártatlanság fogékonyságukban az ugyanazon, s újra és újra ismételt komikai benyomások hatása iránt. Harlequin ma, a pantomimikai előadások végén, midőn Pantalont ellazsnakolja, nem biztosabb hatása felől az emeleti karzatra, mint a minő biztos volt a gavallér, a kinek el kellett csábítnia a szatócsnak vagy bankárnak csinos feleségét azzal az aranynyal, mely a nő férjétől került, azokban a színházakban, melyeket a mi vidám fejedelmünk és társai látogattak.

Mindaz a mi legnemesebb egy arisztokratikus korban, nem annak vígjátékában nyer kifejezést, hanem komoly művészetében, s a hősi férfiak és nők személyében. Kétségtelen, hogy az epikai és drámai költészet teremtményeiben a jellemnek igen magas és tiszteletreméltó típusai alkottattak meg. Mindazon erények, melyeket az öröklött nagyság és méltóság s a veszély szülnek — a jellem energiája, az akarat ereje, megvetése az életnek, a test épségének, a vagyonnak, ha a becsületről van szó; a nagylelkűség, fejedelem iránti hűség, lovagiasság,

bőkezűség erényei — mindezek személyesítve és dicsőítve vannak a férfiban, s a nőben a függésnek minden erénye, mindazon kecs és báj, mely mintegy észrevétlenül szerzetetik egy külsőleg szép világ felületén, s olykor-olykor azon ritkább tulajdonok, melyeket helyzetének kivételes körülményei fejtének ki benne, melyek férfiúi erényt követelnek. Jellemző és igaz, hogy a mi legkitünőbb lovagias elbeszélésünk, a »Faerie Queene«,* egy gentlemannek vagy nemes embernek erényes és finom formák szerint való kimivélését tüzi ki maga elé, mint az egész könyvnek általános főczélját. A feudális világ Artegallal és Calidore-ral, Brixomarttal és Unaval bizonyára nem volt szegény az emberi jellem magas alkotásaiban, akár a férfi, akár a nőjellemeknél.

Az arisztokratikus korszak művészetének többi jellemvonásait röviden elsorolhatjuk. Erősen nem érdeklődik a jövő iránt, s nem tekint előre a vágy és ohajtás szemeivel. S miért tenné? midőn előtte az látszik legjobbnak, hogy a dolgok maradjanak úgy, a hogy vannak, vagy legfeljebb, hogy az állapotok javíttassanak, de nem hogy egy új világ teremtessek. Az arisztokratikus társadalom örökülés által létezik, s a holnaptól főként azon jó adományok megtartását kéri, melyeket a tegnap és a ma örökségül adtak. Érzéke a történelem folytonossága iránt annak a veszélynek van kitéve, hogy száraz formalissá és anyagiassá lesz; nem veszi mindig észre, hogy a régi dolgok feladása és az újak elfogadása sokszor szükséges ára a folytonosságnak a kormányzásban, a társadalmi életben, a művészetben, a vallásban. A jelenbe az arisztokratikus korszak művésze nem igen gyakran tekint, s akkor is csak bizonyos kedvelt pontjára a jelennek. De szereti megörökíteni a mult dicsőségét. S épen azért előnyt ad a régi tárgyoknak, választva azokat saját országának történetéből, vagy kihalt nemzetek történetéből. Shelley, szeméit az arany korra szegezve, mely majd jöni fog, úgy tekinthető, mint a demokratikus irányzat képviselője a művészetben; Scott, hirdetvén a feudalismus dicsőségét, annak hősiességét és finomságát, az első francia forradalom utáni időszak nagy arisztokra-

* Szerzője Spenser Edmund, XVI. századbéli híres angol költő, (1553—1599), kinek ez legjobb munkája. Különben félig allegoricus elbeszélés, melyben a hős, a regebeli Arthur király, megszeretvén a tündérkirálynőt, elindul annak keresésére Tündérországba s minden lépten-nyomon új és új csodás kalandra bukkan.

tikus művésze fog maradni mindvégig. A művészet viszonya a valláshoz egy arisztokratikus korban rendkívül egyszerű. A vallásos dogmának, mely a létező társadalom alapját és alakító elvét képezi, teljesen elfogadva és ingatlan hatalomban kellett léteznie, mielőtt a társadalmi és politikai életnek arisztokratikus formája erőt és szilárdságot nyert volna: az értelmi és erkölcsi szokások, melyeket az arisztokratikus politika fejleszt és pártfogol — : a loyaltás, engedelmesség, tisztelete a tekintélynek, büszkeség a multban, a készség elfogadni a dolgokat úgy, a mint atyáinkról ránk maradtak, bizalmatlanság az új dolgokban, mind kedveznek a hit állandóságának. Épen azért a művészet, egészben, (különös körülmények természetesen feltűnő kivételeket szülhetnek) nem igen zavartatik akár az itészeti, akár a kereskedő szellem által, s így a kétely által nem háborgatva, vagy egyáltalában nem törődik a vallással, vagy elfogadván a vallásos dogmát vitatkozás nélkül, művészi formába önti azt, magasztos allegoriákba és symbolumokba, a mint az megtestesítve található az egyház tiszteletreméltó történetében. S végül megjegyezhetjük de Tocqueville-lel, hogy az arisztokratikus társadalom kerüli mindazt, a mi nagyon megrázó, erőszakos vagy éles, még a gyönyörben is, s kiválóan kedvezője a választékos gyönyörnek s a finom és gyöngéd élvezeteknek.

(Folytatás következik.)